

PRZEMYSŁAW ŻEBROK

RELIGIJNOŚĆ MIESZKAŃCÓW ŚLĄSKA CIESZYŃSKIEGO W UJĘCIU STATYSTYCZNYM

ABSTRACT. Przemysław Żebrok, *Religijność mieszkańców Śląska Cieszyńskiego w ujęciu statystycznym* [Religiousness of the inhabitants of Cieszyn Silesia in statistical terms] edited by Zbigniew Drozdowicz, Sławomir Sztajer, „Człowiek i Społeczeństwo” vol. LII: *Globalne i lokalne problemy życia akademickiego* [Global and local problems of academic life], Poznań 2021, pp. 211–227, Adam Mickiewicz University. ISSN 0239-3271, <https://doi.org/10.14746/cis.2021.52.11>.

In recent years Poland has been undergoing rapid socio-cultural changes. Along with these changes one can observe a systematic decline in the importance of religious life. This leads to reflection on the direction and depth of transformations, and consequently on the place of religion in the life of future generations. The study attempts to statistically present the religious situation of the inhabitants of Cieszyn Silesia. This is a very specific region mainly due to the diversity of confessions. Historical conditions, as well as the current religious structure make this subject difficult to study, but at the same time very interesting. For a more complete picture, the data from the beginning of the 20th century, as well as from the present day, were used.

Keywords: society, religiosity, Cieszyn Silesia, statistics

Przemysław Żebrok, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Wydział Nauk Społecznych, ul. Kanoniczna 9/301, 31-002 Kraków, e-mail: przemyslaw@zebrok.pl, <https://orcid.org/0000-0003-3783-2217>.

Wprowadzenie

W ostatnim czasie dokonują się w Polsce gwałtowne przeobrażenia społeczno-kulturowe, widoczne zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i wspólnotowym. Wraz z tymi zmianami obserwuje się systematyczne obniżanie znaczenia życia religijnego, co z kolei powoduje przewartościowania

w obszarze moralności i obyczajowości. Problem dotyczy zwłaszcza ludzi młodych, którzy coraz rzadziej wiążą swoje zachowania z jakimś jednym, ściśle określonym systemem wartości. Coraz częściej postuluje się traktowanie konfesji jako sprawy wyłącznie osobistej. Problem pogłębia indywidualistyczne podejście do spraw wiary, jej wybiórcze rozumienie, czyli tzw. selektywizm religijny. Wydaje się, że jest to skutek ogólnoswiatowego kryzysu, którego źródeł należy szukać przede wszystkim w zmianach cywilizacyjnych. Wszystko to skłania do refleksji nad kierunkiem i głębokością zmian, a w konsekwencji nad miejscem religii w życiu przyszłych pokoleń.

Celem niniejszego szkicu jest próba stworzenia statystycznego portretu religijności mieszkańców Śląska Cieszyńskiego, który to region ze względu na swą różnorodność wyznaniową jest bardzo ciekawym polem eksploracji. Rzecz jasna poziomu religijności nie da się mierzyć za pomocą liczb, niemniej jednak na podstawie danych statystycznych można zaobserwować pewne tendencje dotyczące np. praktyk religijnych. To także próba odpowiedzi na pytanie, jak na tle Polski kształtuje się religijność mieszkańców Śląska Cieszyńskiego.

Zagadnienia religijności to temat bardzo trudny i złożony, stąd też w opracowaniu skupiono się wyłącznie na obrazie statystycznym, z założenia wolnym od subiektywnych ocen. Złożoność tę pogłębia specyfika regionu, czyli zarówno uwarunkowania historyczne, jak i obecna struktura wyznaniowa. Zaprezentowane dane to tylko pewien wycinek rzeczywistości, dlatego obraz nie będzie pełny. Ze względu na brak danych po czeskiej stronie Śląska Cieszyńskiego analiza ogranicza się głównie do polskiej części regionu. Zabrakło też obszerniejszych informacji dotyczących innych wyznań – głównie chodzi o statystyki bardzo licznej na tym terenie społeczności wyznania ewangelicko-augsburskiego. W związku z tym opracowanie koncentruje się na statystykach Kościoła katolickiego, który gromadzi kompleksowe i dokładne dane.

W opracowaniu wykorzystano raporty Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego (*Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia*, 2020) i Katolickiej Agencji Informacyjnej (*Kościół w Polsce*, 2021), opracowania CBOS (*Przynależność Polaków*, 2017), aktualne informacje GUS i ČSÚ (Český statistický úřad, 2020) oraz dane austriackiego spisu powszechnego z początku XX w. Analiza religijności mieszkańców Śląska Cieszyńskiego opiera się na danych statystycznych gromadzonych przez kurię diecezji bielsko-żywieckiej. Podstawą uzyskiwania tego typu informacji jest obserwacja (zliczanie) praktyk religijnych, np. liczby wiernych obecnych na mszy św. niedzielnej

(*dominantes*) oraz tych, którzy przyjęli komunię św. (*communicantes*). Badania te mają charakter pomiaru statystycznego i w przeciwieństwie do badania socjologicznego dotyczą konkretnych zachowań, a nie deklaracji. Nie zadaje się bowiem pytania, czy wierny uczęszcza na nabożeństwo, lecz stwierdza fakt jego rzeczywistego zachowania, co zwiększa obiektywność uzyskiwanych danych.

W celach porównawczych na początku opracowania przedstawiono statystyczny obraz religijności Polaków. W dalszej części zaprezentowano szkic historyczny, który ma pomóc w zrozumieniu specyfiki regionu. Dla pełniejszego obrazu sytuacji religijnej przytoczono dane obejmujące ponad sto lat. Zasadniczą częścią jest analiza struktury wyznaniowej Śląska Cieszyńskiego oraz statystyki praktyk religijnych mieszkańców regionu.

Religijność Polaków

Spółczesność polskie charakteryzuje się wskaźnikami religijności należącymi do najwyższych w Europie. Z danych CBOS wynika, że powszechnie deklarowana wiara w Boga jest dość trwałą cechą polskiego społeczeństwa. Za ludzi wierzących uważa się ponad 90% Polaków, lecz odsetek osób deklarujących się jako regularnie praktykujący spada już do 50%. Około 90% Polaków określa siebie jako katolików. W 2019 r. do Kościoła katolickiego należało 32 mln 461 tys. wiernych, skupionych w 10 tys. 382 parafiach (9666 diecezjalnych i 666 zakonnych). Według danych Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego odsetek osób deklarujących się jako głęboko wierzący wynosi ok. 11%. Bardziej wierzące są kobiety, wśród których jest 14,4% głęboko wierzących i 70,3% wierzących, a jedynie 2,1% niewierzących. Wśród mężczyzn te liczby wynoszą: 7,6% – głęboko wierzący, 68,8% – wierzący i 4% – niewierzący.

Przytoczone wskaźniki oparte są na deklaracjach respondentów, natomiast wyniki powtarzanego co roku liczenia osób obecnych na mszach św. oraz przystępujących do komunii św. opisują realne praktyki. Procent tak liczonych *dominantes* systematycznie maleje. W 1990 r. we mszy niedzielnej uczestniczyło 50,3% zobowiązanych, w 2019 r. procent ten spadł do 36,9. Z kolei odsetek *communicantes* w naszym kraju wzrósł z 10,7% w roku 1990 do 16,7% w roku 2019. Najwyższy poziom wskaźnika *dominantes* notuje się w diecezji tarnowskiej (71,3%), tam też jest najwyższy poziom wiernych przystępujących do komunii św. (26,9%). W diecezji bielsko-żywieckiej, która swym zasięgiem obejmuje analizowany region,

wskaźniki kształtują się następująco: *dominantes* – 47,7%, *communicantes* – 20,5%, są zatem wyższe niż średnia krajowa.

W 2018 r. sakramentu chrztu udzielono ponad 386 tys. osób, o 2% mniej niż w 2017 r. Zdecydowaną większość chrztów udzielono dzieciom do pierwszego roku życia, tylko 4,5% ochrzczonych przyjmowało ten sakrament w wieku od pierwszego do siódmego roku życia, a chrzest w wieku powyżej siedmiu lat przyjęło niespełna 1% ochrzczonych. Do I komunii św. przystąpiło ponad 400 tys. osób. Sakrament bierzmowania w obrządku łacińskim przyjęło niespełna 300 tys. osób, o 3,5% więcej niż w roku 2017. W 1990 r. Polacy zawarli około 230 tys. sakramentalnych związków małżeńskich, dziesięć lat później 175 tys., w 2011 r. nieco poniżej 160 tys., a w 2018 r. już tylko niespełna 133 tys. (Instytut Statystyki, 2020).

Powoli, ale stale, rośnie udział osób zaliczających się do raczej lub całkowicie niewierzących: w 2007 r. cztery osoby na sto uważały się za niewierzące, a w 2019 r. liczba ta zwiększyła się dwukrotnie (osiem na sto). Regularne praktyki były stabilne w latach 1997–2007 i utrzymywały się na poziomie 57%. W ostatnich dwóch latach ich wskaźnik spadł o 10%. Natomiast odsetek praktyk nieregularnych w ciągu ostatnich dwudziestu lat wzrósł o 6 punktów procentowych i obecnie utrzymuje się na poziomie 38%. Z kolei odsetek niepraktykujących do 2009 r. wynosił 10%, ostatnio sięga już 15%. Udział wierzących i niepraktykujących jest taki sam jak niewierzących i niepraktykujących (po 7%), a dwie osoby na sto praktykują, choć identyfikują się jako niewierzące.

W Polsce w porównaniu z innymi krajami Europy wskaźniki religijności spadają powoli, co socjologowie określają terminem „pełzającej sekularyzacji”. Jak natomiast ocenia prof. Mirosława Grabowska, dyrektorka Centrum Badania Opinii Społecznej, w najmłodszych pokoleniach sekularyzacja już nie „pełźnie”, ale „idzie stępa”, a może już nawet „przechodzi w kłus” (*Pełzająca sekularyzacja*, 2021). Jej zdaniem spadek liczby młodych w Kościele jest radykalny. Młodzi ludzie kończą szkoły i przestają praktykować lub robią to nieregularnie. Jako podstawowe przyczyny Grabowska wymienia osłabienie przekazu wiary w rodzinach, przede wszystkim poprzez zmiany społeczne i demograficzne związane z brakiem obecności babć w rodzinach oraz zmniejszeniem ich wpływu na wychowanie dzieci. Zwraca też uwagę na spadek atrakcyjności lekcji religii w szkole, co przekłada się na mniejsze uczestnictwo w tych lekcjach (*Kościół w Polsce*, 2021).

Uwarunkowania historyczne Śląska Cieszyńskiego

Terytorium Śląska Cieszyńskiego odpowiada historycznemu obszarowi Księstwa Cieszyńskiego. Obecnie region przedzielony jest granicą państwową i leży w obrębie dwóch państw: Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Czeskiej. Śląsk Cieszyński jest zróżnicowany nie tylko pod względem narodowościowym, ale także wyznaniowym, co czyni to miejsce szczególnie trudnym do wszelkich analiz. Charakterystyczną cechą Śląska Cieszyńskiego jest znaczna w skali kraju liczba mieszkańców protestanckiego wyznania ewangelicko-augsburskiego.

Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego jest o tyle istotny, że wydarzenia historyczne mają swoje odzwierciedlenie w czasach współczesnych. Szczególną uwagę zwrócono na kilka faktów, które odcisnęły piętno na sytuacji społeczno-religijnej regionu. Przede wszystkim chodzi o reformację i kontrreformację oraz późniejszą działalność jezuitów (Kiedos, 1990–1991).

W X w. Ziemia Cieszyńska wchodziła w skład polskiego państwa Piastów. W tym czasie powstał w Cieszynie gród, który jako siedziba władcy stał się zarazem ośrodkiem liturgicznym i centrum administracji kościelnej.

Poważne zmiany społeczne nastąpiły w księstwie wraz z nastaniem reformacji. W latach dwudziestych XVI w. na Śląsk Cieszyński dotarł luteranizm, który zaczął zyskiwać na znaczeniu zwłaszcza w okresie panowania Waclawa III Adama. W roku 1545 książę ten uznał luteranizm za oficjalne wyznanie na podległych mu terenach i zgodnie z zasadą *cuius regio, eius religio* wraz z władcą konfesję musieli zmienić również poddani. Książę usunął z miasta dominikanów i franciszkanów, kościoły zaś przekazał ewangelikom.

Na początku XVII w. na Śląsku Cieszyńskim rozpoczyna się okres kontrreformacji. Następuje proces odbudowy Kościoła katolickiego oraz zwrot dawnych majątków kościelnych, a ostatnia przedstawicielka cieszyńskich Piastów księżna Elżbieta Lukrecja pozbawia innowierców wszelkich praw. Po konwersji księcia cieszyńskiego Adama Waclawa na katolicyzm i przejęciu Księstwa przez Habsburgów liczba protestantów zaczyna się zmniejszać. Na przełomie lat 1770/1771 protestanci stanowią 30,5% ogółu ludności, przeważając w 51 na 240 ówczesnych wsi, a dwadzieścia lat później 28,9% (35 334 osób). Z kolei w 1848 r. liczba protestantów wzrasta do 49,8% (58 930 osób). Społeczność żydowska w tym czasie to 0,84% (1654 osób).

Znaczący wpływ na sytuację społeczno-religijną w Księstwie Cieszyńskim wywarła wojna trzydziestoletnia. Po jej zakończeniu i podpisaniu pokoju

westfalskiego (1648) luteranizm i kalwinizm zostają uznane za wyznania legalne. W 1707 r. po zawarciu ugody altransztadzkiej protestanci uzyskali dodatkowe prawa. Zwrócono im 104 świątynie i pozwolono na budowę sześciu nowych, tzw. „kościółów łaski”. Jako świątynia ewangelicka do dziś przetrwał tylko kościół Jezusowy w Cieszynie, stanowiąc ważny ośrodek kultu religijnego protestantów.

Ekspansja protestantyzmu skłoniła katolików do pilnego szukania środków zaradczych (*Encyklopedia wiedzy o Kościele katolickim*, 2020). Zadanie rekatalizacji powierzono jezuitcie o. Leopoldowi Tempesowi, który w 1711 r. przybył do Cieszyna w celu prowadzenia swojej misji. To jemu przypisuje się powrót do wiary katolickiej mieszkańców wsi wokół Jabłonkowa, a w przypadku odciętej wówczas od świata Istebnej można mówić o praktycznej chrystianizacji miejscowości. Dzieło misjonarza widoczne jest do dziś – uważa się, że odsetek katolików w „Trójwsi” jest wyłączną zasługą o. Tempesa. Rzeczą uderzającą jest, że we wsiach, w których jezuita nie pracował, protestanci mają dziś przygniatającą większość (Kiedos, 1990–1991).

Ważnym wydarzeniem dla regionu było wydanie przez Józefa II w 1781 r. tzw. patentu tolerancyjnego, który przyznawał protestantom i prawosławnym pełnię praw obywatelskich oraz wolność wyznania. Od tej pory można było budować domy modlitwy w miejscowościach, gdzie żyło ponad sto rodzin lub pięciuset protestantów.

W drugiej połowie XIX w. na obszarze Śląska Cieszyńskiego ożywiło się życie społeczno-polityczne. Jednocześnie w okresie tym na znajdujących się pod zaborami ziemiach polskich ugruntowywał się wizerunek Polaka-katolika i Niemca-ewangelika. Miało to swoje uzasadnienie, gdyż zaledwie 30% protestantów deklarowało narodowość polską (Głajcar, 2013).

Pod koniec XX w. w obu państwach doszło do zmian granic diecezji katolickich – polski Śląsk Cieszyński od 1992 r. wchodzi w skład nowej diecezji bielsko-żywieckiej, a czeski od 1996 r. w skład nowej diecezji ostrawsko-opawskiej.

Struktura wyznaniowa Śląska Cieszyńskiego

Według spisu z 1880 r. Śląsk Cieszyński zamieszkiwało ok. 232 tys. mieszkańców, w tym 153 724 (58,7%) ludności polskojęzycznej, 71 788 (27,3%) czeskiej i 36 865 (14,0%) niemieckiej. W powiecie bielskim było to odpowiednio: 55 813 (83,5%), 268 (0,4%), 10 753 (16,1%); w powiecie cieszyńskim: 58 922 (78,6%), 7629 (10,2%), 8407 (11,2%); w powiecie frysztackim:

35 372 (71,8%), 10 166 (20,6%), 3682 (7,5%); w powiecie frydeckim: 2015 (3,8%), 48 878 (92,1%), 2192 (4,1%) (Nowak, 2016).

Obraz regionu pod względem struktury wyznaniowej z początku XX w. ilustrują dane z rejestrów ludności. Według powszechnego spisu austriackiego z 1910 r. protestanci stanowili 21,5% (93 566) mieszkańców, 2,5% (10 965) – żydzi. Najwięcej ewangelików zamieszkiwało powiat sądowy skoczowski (27,8%), najmniej polskostrawski (1,4%). Najwięcej żydów mieszkało w Bielsku (16,3%). W stolicy Śląska Cieszyńskiego – Cieszynie – żyło 15 138 katolików (67,3% ogółu mieszkańców), 5174 ewangelików (27,6%) oraz 2112 wyznawców judaizmu (9,4%). Jako innego wyznania zadeklarowało się 65 osób (0,3%).

Szczegółową strukturę wyznaniową w poszczególnych powiatach sądowych ilustruje tabela 1.

Tabela 1. Dane z austriackiego spisu powszechnego w roku 1910

Powiat sądowy	Katolicy	%	Ewangelicy	%	Żydzi	%	Inne wyznania	%	Razem
Cieszyn	40 014	55,8	29 019	40,5	2 497	3,5	178	0,2	71 708
Jabłonków	16 810	54,7	13 719	44,6	191	0,6	23	0,1	30 743
Bielsko	33 615	63,2	15 539	29,2	3 805	7,1	263	0,5	53 222
Skoczów	16 540	50,3	15 738	47,9	549	1,7	27	0,1	32 854
Strumień	12 406	82,4	2 438	16,2	203	1,3	7	0,0	15 054
Bogumin	36 946	92,5	1 625	4,1	1 061	2,7	308	0,8	39 940
Frysztat	69 434	84,6	10 909	13,3	1 371	1,7	345	0,4	82 059

Źródło: opracowanie własne na podstawie
Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim, 2020.

W najliczniejszym powiecie cieszyńskim mieszkało 71 708 osób, z czego ponad połowę stanowili katolicy (55,8%), 29 019 ludzi zadeklarowało się jako ewangelicy (40,5%). Sporą grupę stanowili żydzi (wyznanie mojżeszowe) – 2497 (3,5%). Najbardziej katolickim regionem był powiat bogumiński, gdzie żyło 92,5% katolików, a tylko 4,1% ewangelików i 2,7% żydów. Tu też odnotowano najliczniejszą grupę osób deklarujących inne wyznanie (0,8%).

Należy zaznaczyć, że w poszczególnych miejscowościach proporcje dwóch dominujących na tym terenie wyznań kształtowały się skrajnie odmiennie. Dla przykładu w powiecie cieszyńskim w miejscowości

Domasłowice Górne katolicy stanowili 98,6% ludności, z kolei ewangelicy najliczniej zamieszkiwali wieś Rzeka (92,6%). W powiecie jabłonkowskim 98,8% katolików mieszkało w Jaworzynce, ewangelicy dominowali zaś w Karpentnej (98,1%). W powiecie bielskim najbardziej katolicki był Zabrzeg (98%), ewangelicy najliczniej zamieszkiwali w Międzyrzeczu Górnym (68,6%). W powiecie skoczowskim: Wiślica – 100% katolików, Wisła 94,9% ewangelików. W powiecie strumińskim: Zarzecze – 99,2% katolików, Drogomyśl – 62,8% ewangelików.

Najliczniejsza grupa żydów mieszkała w Bielsku (16,3%), kolejno w Cieszynie (9,4%), we Frysztacie (6,7%), w Skoczowie (6,6%). Inne wyznanie najliczniej zadeklarowali mieszkańcy Bogumina (2,4%).

Zbiorcze dane z roku 1921 dla powiatów cieszyńskiego i bielskiego oraz miasta Bielska wyglądają następująco: w Bielsku na 19 785 mieszkańców przypadało 10 694 katolików, 5040 ewangelików, 24 grekokatolików, 8 prawosławnych, 19 innych wyznań protestanckich, 3982 żydów, 18 innych, w tym 16 bezwyznaniowców.

Powiat bielski ogółem liczył 54 441 mieszkańców, z czego 40 287 katolików, 12 816 ewangelików, 40 grekokatolików, 1 prawosławny, 20 inne wyznania protestanckie, 3 innych wyznań wschodnich, 2 innych Kościołów katolickich, 1214 żydów, 57 bezwyznaniowców, 1 niewiadomego wyznania.

Powiat cieszyński zamieszkiwało 70 445 osób, z czego 44 052 katolików, 24 032 ewangelików, 50 grekokatolików, 8 prawosławnych, 36 inne wyznania protestanckie, 4 innych wyznań katolickich, 2 innych wyznań wschodnich, 2141 żydów, 117 bezwyznaniowców, 3 innych (*Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim*, 2020).

Po podziale Śląska Cieszyńskiego w 1920 r. w polskiej części regionu pozostało 28,5% katolików, 46,7% ewangelików, 59,1% żydów z całego spornego obszaru. W 1921 r. ewangelicy w polskiej części stanowili ok. 30% (41 888), a 5% żydzi. Około 45% ewangelików przyznawało się do narodowości polskiej, wśród katolików było to 80%. W 1931 r. ewangelicy stanowili 27% (44 525), a żydzi 4,5% (7623) mieszkańców polskiej części Śląska Cieszyńskiego. Najwięcej żydów mieszkało w Bielsku (4430) (Nowak, 2016).

Obecna sytuacja religijna

Śląsk Cieszyński jest regionem specyficznym nie tylko ze względu na historyczne uwarunkowania i przynależność do dwóch odrębnych państw,

ale przede wszystkim z powodu wielowyznaniowości mieszkańców. Swoją strukturą wyznaniową znacząco różni się od reszty kraju. W większości miejscowości żyją ludzie wielu wyznań, stąd też najbardziej widoczne rozbieżności występują w szeroko pojętym życiu religijnym. Oprócz katolików na obszarze tym, zarówno w jego polskiej, jak i czeskiej części, zamieszkuje spora grupa ludności wyznania ewangelicko-augsburskiego, jego licznych odłamów oraz innych wyznań.

Z mniejszych wspólnot wyznaniowych w polskiej części regionu działają m.in. Kościół Zielonoświątkowy (ok. 3,5 tys. wiernych), Chrześcijańska Wspólnota Zielonoświątkowa, Zbór Stanowczych Chrześcijan, Związek Stanowczych Chrześcijan, Chrześcijański Kościół „Maranatha”, Kościół Wolnych Chrześcijan, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Kościół Chrześcijan Dnia Sobotniego, Zbory Chrześcijan Dnia Siódmego, Kościół Chrześcijan Baptystów, Kościół Ewangelicko-Methodystyczny, Kościół Polskokatolicki. Kilkudziesięciu żydów skupionych jest w Gminie Wyznaniowej Żydowskiej w Bielsku-Białej (Nowak, 2016).

W czeskiej części regionu działają m.in. adwentyści, zbory Kościołów: Czeskobraterskiego, Czechosłowackiego, Braterskiego, Apostolskiego, Buddyzm Diamentowej Drogi. Nieliczna Żydowska Gmina Wyznaniowa ma siedzibę w Ostrawie (Nowak, 2016). Ponadto po obu stronach granicy bardzo aktywni są świadkowie Jehowy. Ta wielorakość i różnorodność wyznań uczy tolerancji, ale jednocześnie rodzi określone problemy dla mieszkających tu rodzin (Żebrok, 2018).

Wierzących Polaków szacuje się na Zaolziu na prawie 80% ogółu, podczas gdy dla całej Republiki Czeskiej odsetek wierzących wynosi ok. 32%. Trzyniec i Czeski Cieszyn plasują się odpowiednio na drugiej i czwartej pozycji pod względem odsetka osób wierzących w całych Czechach, z wynikami odpowiednio 60,5% oraz 56,2%. Wśród Polaków przeważają katolicy, których jest 68,3%. Odsetek ewangelików wynosi 22,9% (Nowak, 2016). W 2009 r. w diecezji cieszyńskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP było ok. 36 tys. wiernych na ok. 77 tys. wiernych tego Kościoła w Polsce. Na Zaolziu w 1989 r. wśród ewangelików już tylko 28% (9404) było Polakami (Nowak, 2016).

Jak już wcześniej wspomniano, ze względu na brak danych opracowanie skupia się na dwóch najliczniejszych w regionie Kościołach: katolickim i ewangelicko-augsburskim. Według przyjętej metodologii w dekanatach należących do Śląska Cieszyńskiego mieszka 232 142 osób, z czego 172 144 to katolicy (74,4%). Należy przy tym zaznaczyć, że obszary dekanatów nie pokrywają się ze strukturą administracyjną (powiaty, gminy).

Tabela 2 ilustruje strukturę ludnościową wiernych Kościoła rzymsko-katolickiego w dekanatach Śląska Cieszyńskiego.

Tabela 2. Struktura wyznaniowa w dekanatach Śląska Cieszyńskiego

Dekanat	Liczba mieszkańców	Liczba katolików	Odsetek katolików
Cieszyński	30 047	20 846	69,4
Czechowicki	39 770	38 079	95,7
Goleszowski	25 971	13 779	53,1
Istebniański	9 976	9 511	95,3
Jasienicki	27 925	21 496	77,0
Skoczowski	34 170	25 551	74,8
Strumieński	34 578	30 926	89,4
Wiślański	29 705	11 956	40,2
Ogółem	232 142	172 144	74,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych kurii diecezji bielsko-żywieckiej.

Jak wskazuje tabela 2, najwyższy odsetek katolików jest w dekanacie czechowickim (95,7%) oraz istebniańskim (95,3%), najniższy w wiślańskim (40,2%). Wiśla jest pod tym względem wyjątkowa, gdyż występuje tu najliczniejsze w Polsce skupisko społeczności wyznania ewangelicko-augsburskiego. W miejscowości tej katolicy stanowią zdecydowaną mniejszość. Przykładowo w jednej z dzielnic, Wiśle Nowej Osadzie, na 3365 wszystkich mieszkańców żyje tylko 260 katolików (7,7% ogółu ludności). Jest to najmniejszy odsetek katolików na Śląsku Cieszyńskim. Z kolei 100% wiernych wyznania rzymsko-katolickiego mieszka w Górkach Wielkich; w statystykach nie odnotowano tu osób innych wyznań bądź niewierzących. Wysoki odsetek katolików w stosunku do liczby mieszkańców jest też w parafiach: Zabrzeg (99,8%), Jaworzynka Trzycatek (99,7%), Chybie (99,7%), Ligota (98,5%).

Z obszarem Śląska Cieszyńskiego w jego polskiej części pokrywają się następujące dekanaty Kościoła katolickiego: Cieszyn (7 parafii), Goleszów (8 parafii), Strumień (12 parafii), Skoczów (11 parafii), Wiśla (9 parafii), Istebna (6 parafii), Czechowice-Dziedzice (12 parafii).

Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP, największy z Kościołów protestanckich w Polsce, liczy ok. 70 tys. członków, funkcjonuje w 6 diecezjach, ma 133 parafie i 158 duchownych, w tym 14 kobiet. Drugim co do wielkości

jest Kościół Zielonoświątkowy w RP z przeszło 26 tys. członków. Przynależność do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w RP deklaruje 1179 osób. Najwięcej luteran, ok. 47 tys., mieszka w województwie śląskim. Powiaty, w których notuje się najwyższy udział wiernych Kościołów protestanckich, znajdują się w województwach śląskim i warmińsko-mazurskim. Są to przede wszystkim powiaty (w woj. śląskim): cieszyński (18,05%), pszczyński (2,53%), bielski (2,45%), miasto Bielsko-Biała (1,62%) i miasto Jastrzębie Zdrój (1,38%), (w woj. warmińsko-mazurskim): mławowski (1,52%) i kętrzyński (1,00%).

Teren diecezji bielsko-żywieckiej nakłada się na najmniejszą terytorialnie, ale mającą największą liczbę wiernych, ewangelicką diecezję cieszyńską (*Z jakiej jestem parafii i diecezji*, 2020). Liczy ona obecnie 22 parafie i ok. 30 tys. wiernych. Diecezją kieruje biskup, który jest wybierany przez synod diecezjalny i sprawuje swoją funkcję na zasadzie kadencyjności. Siedziba biskupia znajduje się w Bielsku-Białej (tab. 3).

Tabela 3. Dane dotyczące Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP na Śląsku Cieszyńskim

Diecezja cieszyńska				
parafie	filiały	kościóły	kaplice	duchowni
22	24	40	10	44

Źródło: *Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP*, www.luteranie.pl (dostęp: 12.08.2019).

Udział mieszkańców Śląska Cieszyńskiego w praktykach religijnych

Dalsze analizy są skupione wokół praktyk religijnych. Dane z obszaru Śląska Cieszyńskiego zaprezentowano w kolejnych tabelach. Są to m.in. takie wskaźniki, jak liczba osób uczęszczających na niedzielne msze św. oraz liczba osób przystępujących do komunii św. (*dominantes i communicantes*). Wskaźniki te mają charakter obiektywny, gdyż ustala się je na podstawie przeliczenia wiernych obecnych w kościele podczas spełniania obydwu praktyk religijnych (*Struktura administracyjna Kościoła katolickiego*, 2017).

Badania pokazują, że na przestrzeni ostatnich lat w Polsce następuje powolna, ale systematyczna tendencja spadkowa *dominantes* oraz względna stabilizacja *communicantes*. Można też zaobserwować znaczne

zróżnicowanie regionalne. W diecezji bielsko-żywieckiej wskaźnik *dominantes* w roku 1992 wynosił 61,2%, dziesięć lat później 53,4%. W tym samym czasie wskaźnik *communicantes* wynosił odpowiednio: 18,0% i 19,0%. Na tle kraju dane dotyczące religijności mieszkańców diecezji bielsko-żywieckiej wypadają korzystnie. Obecnie liczba osób praktykujących niedzielną Eucharystię kształtuje się na poziomie 49,3%, a odsetek przyjmujących komunię św. wynosi 20,1%. Należy tu jednak wziąć pod uwagę, że diecezja obejmuje tereny Żywiecczyny, gdzie religijność mierzona danymi statystycznymi jest o wiele większa.

W roku 2016 w parafiach należących do Śląska Cieszyńskiego rozdano 3 783 184 komunii św. (dane kurii diecezji bielsko-żywieckiej). Dzieląc tę wartość przez liczbę katolików, statystyczny mieszkaniec regionu przyjął w ciągu roku nieco ponad 11 komunii św.

Tabela 4 prezentuje zestawienie praktyk religijnych w analizowanych dekanatach. W roku 2017 w czasie liczenia wiernych do kościołów Śląska Cieszyńskiego przyszło 70 312 katolików, co stanowi 40,62% wszystkich parafian. Komunię św. przyjął 31 656 osób, tj. 45,02% biorących udział w niedzielnej Eucharystii. W stosunku do liczby wszystkich parafian odsetek

Tabela 4. Praktyki religijne katolików w dekanatach Śląska Cieszyńskiego

Dekanat	<i>Dominantes</i>		<i>Communicantes</i>		Łącznie <i>communicantes</i> i <i>dominantes</i> (w %)
	Liczba	%	Liczba	%	
Cieszyński	6 807	33,09	3 040	14,78	44,66
Czechowicki	13 717	35,83	5 937	15,51	43,28
Goleszowski	5 436	38,68	2 273	16,17	41,81
Istebniański	5 926	60,90	3 235	33,25	54,59
Jasienicki	9 085	41,03	4 074	18,40	44,84
Skoczowski	10 752	41,41	4 932	19,00	45,87
Strumieński	11 742	38,78	4 918	16,24	41,88
Wiślański	6 847	56,71	3 247	26,89	47,42
Ogółem	70 312	40,62	31 656	18,29	45,02

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych kurii diecezji bielsko-żywieckiej.

ten wynosi 18,29%. Procentowo do komunii św. najmniej katolików przystępuje w dekanacie goleszowskim, najwięcej w istebniańskim. Podobnie jest z udziałem w nabożeństwach – najliczniej w kościołach pojawiają się mieszkańcy dekanatu istebniańskiego (60,90%). W stosunku do liczby parafian najrzadziej do kościoła chodzą mieszkańcy dekanatu cieszyńskiego (33,09%), tam również jest najniższy odsetek udzielonych komunii św.

W większości parafii Śląska Cieszyńskiego kobiety częściej niż mężczyźni przystępują do komunii św. Tylko w trzech parafiach analizowanego terytorium (Bronowie, Jaworzynce, Wiśle Głębcach) proporcje te są odwrotne. Dla mężczyzn relacje te najbardziej niekorzystnie wypadają w Brennej.

W niektórych parafiach liczba *dominantes* jest większa niż liczba parafian. Tak dzieje się np. w Ustroniu, co można tłumaczyć obecnością w kościele turystów i pensjonariuszy sanatoriów. Mamy też jednak do czynienia z coraz powszechniejszym zjawiskiem uczestniczenia w praktykach religijnych poza swoją parafią. Dotyczy to przede wszystkim miast, gdzie wybór kościołów i godzin odprawiania nabożeństw jest dużo większy niż na wsiach. W socjologii zjawisko to określa się jako *churching* (Żebrok, 2018: 77).

Analizie sytuacji społeczno-religijnej poddano także takie zagadnienia, jak liczba zawieranych małżeństw i liczba rozwodów. Ponadto zebrano informacje dotyczące liczby chrztów, osób przystępujących do bierzmowania oraz skali udzielania sakramentu namaszczenia chorych. Są to informacje, które w pewien sposób świadczą o pobożności mieszkańców.

Dane dotyczące liczby zawieranych małżeństw w dekanatach Śląska Cieszyńskiego zawiera tabela 5. Przedstawiono w niej informacje o małżeństwach sakramentalnych, cywilnych oraz zawieranych poza parafią. Drugi podział to zestawienie małżeństw mieszanych, których jest stosunkowo dużo, co wiąże się ze specyfiką regionu.

Informacje dotyczące religijności mieszkańców warto wzbogacić o następujące dane z roku 2016: liczba osób wstępujących do zakonów męskich – 3, do zakonów żeńskich – 1, śluby wieczyste przyjęły – 2 (po jednej w męskich i żeńskich), liczba osób wstępujących do seminarium – 3, sakramentu kapłaństwa udzielono 5 klerykom. W tym samym roku w ośmiu dekanatach Śląska Cieszyńskiego dokonano 10 apostazji oraz 6 konwersji. Namaszczenia chorych udzielono 5116 osobom.

W tabeli 6 przedstawiono dane liczbowe dotyczące udzielonych sakramentów (chrzty, bierzmowania, namaszczenia chorych) oraz odprawionych pogrzebów w dekanatach Śląska Cieszyńskiego w roku 2017.

Tabela 5. Liczba małżeństw zawieranych w dekanatach Śląska Cieszyńskiego

Dekanat	Małżeństwa sakramentalne	Małżeństwa cywilne	Małżeństwa poza parafią	Małżeństwa mieszane			
				ogółem	bez dyspensy	z dyspensą	różne religie
Cieszyński	144	33	41	71	0	5	2
Czechowicki	289	58	103	148	2	4	0
Goleszowski	122	26	44	74	2	8	1
Istebniański	147	8	13	106	2	2	0
Jasienicki	228	35	41	127	2	4	6
Skoczowski	213	33	76	139	2	9	9
Strumieński	278	37	49	133	6	6	5
Wiślański	101	19	32	93	3	3	3
Ogółem	1 522	249	399	891	19	41	26

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych kurii diecezji bielsko-żywieckiej.

Tabela 6. Sakramenty i pogrzeby w dekanatach Śląska Cieszyńskiego w 2017 r.

Dekanat	Chrzty	Bierzmowania	Namaszczenia chorych	Pogrzeby
Cieszyński	218	171	1234	239
Czechowicki	464	636	1261	424
Goleszowski	192	179	413	135
Istebniański	168	150	296	108
Jasienicki	305	328	397	225
Skoczowski	324	324	561	274
Strumieński	365	445	829	314
Wiślański	152	114	125	141
Ogółem	2 188	2 347	5 116	1 860

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych kurii diecezji bielsko-żywieckiej.

Na koniec należy wspomnieć o sytuacji w czeskiej części Śląska Cieszyńskiego. Ze względu na brak danych statystycznych ograniczono się tylko do ogólnego opisu sytuacji w tej części regionu. W ostatnich kilkudziesięciu

latach warunki funkcjonowania Kościołów po polskiej i czeskiej stronie Śląska Cieszyńskiego były bardzo odmienne. Na Zaolziu polityka władz czeskich wobec Kościoła katolickiego i innych wyznań przybrała bardzo represyjny kurs. Codzienną pracę duszpasterską utrudniały działania oficjalnych czynników służących do likwidacji życia religijnego, tzw. *církevní tajemníky*. Taka polityka spowodowała, że znaczna część ludności odeszła od Kościoła; życie religijne zamarło lub przeniosło się do podziemia, gdzie potajemnie prowadzono działalność (Rusek, 1999).

W wyniku takiej polityki Czechy są obecnie jednym z najbardziej zlaicyzowanych państw na świecie. Według spisu powszechnego z 2011 r. 10,3% Czechów utożsamia się z katolicyzmem, 0,9% z protestantyzmem, 2,7% z innymi religiami, 6,7% określiło się mianem wierzących bez przynależności do jakiegokolwiek religii, a 79,4% zadeklarowało się jako niewierzący bądź nie podało swego wyznania. Jedynym regionem, w którym osoby wierzące dominują, jest Zaolzie (Český statistický úřad, 2020).

Obecnie różnice po obu stronach granicy widoczne są w spędzaniu niedziel i świąt. Dla mieszkańców polskiej części ważnym elementem jest regularne uczestnictwo w nabożeństwach. To czas szczególnie, wolny od jakichkolwiek prac fizycznych czy robót w obejściu. Spędza się go z rodziną, na odpoczynku, oglądaniu telewizji. Ważnym punktem takich dni jest wspólny obiad. Natomiast u Czechów – oprócz różnych form aktywnego wypoczynku – niedziela jest czasem wykonywania prac wokół domu, na działce, w ogrodzie. Dzień ten nie jest traktowany jako świąteczny, ale jako dzień wolny od pracy. W mniejszym stopniu dotyczy to polskich rodzin.

Podsumowanie

W ostatnich latach podejście do religii w Polsce zmienia się. Badania wskazują na postępujące zjawisko osłabiania znaczenia wiary. Zauważa się proces odchodzenia od Kościoła – niekiedy jest to świadoma decyzja, częściej stopniowa rezygnacja z praktyk religijnych.

Jak na tym tle kształtuje się religijność mieszkańców Śląska Cieszyńskiego? Pomimo widocznych przeobrażeń religia na Śląsku Cieszyńskim wciąż odgrywa ważną rolę. Mieszkańcy na ogół przywiązani są do swojej wiary i tradycyjnych wartości. Charakterystyczne jest tu spore zróżnicowanie wyznaniowe, co rodzi określone problemy chociażby przy okazji zawierania małżeństw mieszanych i związanych z nimi konwersji, a później wychowania dzieci w określonej wierze.

Pod względem praktyk religijnych badany region nie odróżnia się istotnie od reszty kraju. Wśród katolików Śląska Cieszyńskiego notuje się nieco wyższe wskaźniki religijności (*dominantes* oraz *communicantes*), ale różnice te nie są znaczące. Są one natomiast bardzo wyraźne dla poszczególnych miejscowości badanego regionu (najwyższe wskaźniki w dekanacie istebniańskim, najniższe w cieszyńskim). Odmienne zachowania dotyczące religijności i obchodzenia świąt dostrzegalne są też po obu stronach granicy.

W ostatnim czasie sytuacja w zakresie praktyk religijnych uległa radykalnej zmianie. Na skutek ogólnoświatowej pandemii nastąpiło ograniczenie, a często całkowite zaniechanie dotychczasowych zachowań. Problem odnosi się w takim samym stopniu do wszystkich wyznań badanego regionu, co niewątpliwie jest wielkim wyzwaniem dla działających tu Kościołów. Skłania także do refleksji nad miejscem i znaczeniem religii w życiu mieszkańców regionu w następnych latach.

Przedstawiona analiza miała na celu zaprezentowanie statystycznego obrazu religijności mieszkańców Śląska Cieszyńskiego. Ze względu na złożoność problematyki oraz ograniczone materiały portret nie jest pełny. Zgromadzone dane mogą być natomiast przyczynkiem do dalszych analiz.

Literatura

- Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia AD 2020* (2020). Warszawa: Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego.
- Český statistický úřad (2020). <https://www.czso.cz> (dostęp: 13.03.2020).
- Encyklopedia wiedzy o Kościele katolickim na Śląsku* (2020). https://silesia.edu.pl/index.php/Strona_g%C5%82%C3%B3wna (dostęp: 29.11.2021).
- Głajcar, R. (2013). Specyfika Śląska Cieszyńskiego – struktura wyznaniowa i autoidentyfikacja mieszkańców a ich postawy polityczne. *Vademecum Śląsk*, 1, 49–66.
- Kiedos, J. (1990–1991). Jezuita i ich udział w katolickiej reformie kościelnej na Śląsku Cieszyńskim w XVII i XVIII wieku. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, 23–24, 247–254.
- Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP*. www.luteranie.pl (dostęp: 12.08.2019).
- Kościół w Polsce. Raport* (2021). Katolicka Agencja Informacyjna. <https://ekai.pl/wp-content/uploads/2021/03/Raport-Kosciol-w-Polsce-2021.pdf> (dostęp: 23.09.2021).
- Nowak, K. (2016). *Encyklopedia Województwa Śląskiego*, t. 3. http://ibrbs.pl/mediawiki/index.php/%C5%9A%C4%85sk_Cieszy%C5%84ski (dostęp: 23.09.2021).
- Pelzająca sekularyzacja. Raport KAI o Kościele w Polsce* (2021). Więź. <https://wiesz.pl/2021/03/06/pelzajaca-sekularyzacja-raport-kai-o-kosciele-w-polsce/> (dostęp: 23.09.2021).

- Polska w liczbach*. <https://www.polskawliczbach.pl> (dostęp: 30.11.2021).
- Przynależność Polaków do ruchów i wspólnot religijnych* (2017). Komunikat z badań nr 84/2017. Warszawa: CBOS.
- Rusek, H. (1999). Wzory życia religijnego na pograniczach etnicznych i kulturowych. *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*, 3, 172.
- Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim*. <http://www.historycy.org> (dostęp: 18.01.2020).
- Struktura administracyjna Kościoła katolickiego w Polsce i podstawowe statystyki* (2017). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Z jakiej jestem parafii i diecezji? Podział administracyjny Kościoła katolickiego w województwie śląskim* (2020). <http://edus.ibrbs.pl/z-jakiej-jestem-parafii-i-diecezji-podzial-administracyjny-kosciola-katolickiego-w-wojewodztwie-slaskim/> (dostęp: 13.01.2020).
- Żebrok, P. (2018). *Rodzina w systemie społeczno-kulturowym Śląska Cieszyńskiego. Studium teoretyczno-badawcze*. Kraków: Wydawnictwo „Scriptum”.

